PRZEGLĄD PSYCHOLOGICZNY – THE REVIEW OF PSYCHOLOGY
2026, TOM 69, NR 3, 27–41
DOI: 10.31648/przegldpsychologiczny.12073
Otrzymano: 30.11.2025 ● Poprawiono: 20.07.2026 ● Zaakceptowano: 29.07.2026

Mądrość we współczesnym społeczeństwie. Rola interwencji psychologicznych

Krystyna Adamska[1]
Uniwersytet Gdański
https://orcid.org/0000-0002-3605-3919

Streszczenie

Cel: Mądrość od wielu lat stanowi przedmiot zainteresowania psychologii. To zakorzenione w filozofii pojęcie znalazło centralne miejsce w licznych teoriach psychologicznych, a wyniki badań nad konsekwencjami mądrości ujawniają jej znaczenie dla funkcjonowania jednostek i grup społecznych, wskazując zarazem na przestrzeń profesjonalnych działań ukierunkowanych na ich dobrostan. Celem artykułu jest zaprezentowanie Zintegrowanego modelu mądrości oraz wskazanie znaczenia interwencji psychologicznej w zakresie jej rozwijania.

Teza: Zintegrowany model mądrości ma charakter dynamiczny i kontekstowy, a jego założenia pozwalają ujmować mądrość jako kompetencję możliwą do diagnozowania i rozwijania poprzez odpowiednio ukierunkowane oddziaływania psychologiczne. W artykule zaprezentowano narzędzia badawcze umożliwiające diagnozę mądrości oraz poddano teoretycznej analizie jej korelaty, wśród których szczególne znaczenie mają zdolność do równoważenia myślenia abstrakcyjnego i konkretnego oraz zdolność do równoważenia celów kooperatywnych i związanych z ochroną siebie. Szczególną uwagę poświęcono roli psychologa podejmującego interwencje w różnych kontekstach społecznych. Jedną z możliwych form oddziaływania jest trening zdystansowanej autorefleksji, którego skuteczność została wykazana w badaniach nad mądrością.

Konkluzja: Współczesna psychologiczna koncepcja mądrości stwarza podstawy do projektowania interwencji ukierunkowanych na jej rozwijanie, a tym samym może stanowić istotny obszar praktyki psychologicznej. Jednocześnie skuteczność i zakres takich interwencji wymagają uwzględniania ich możliwych ograniczeń oraz podnoszenia świadomości dotyczącej warunków, w jakich mogą one przynosić oczekiwane rezultaty.

Słowa kluczowe: mądrość, metapoznanie, przyjmowanie perspektywy, rozwiązywanie konfliktów, interwencje psychologiczne

[1] Adres do korespondencji: krystyna.adamska@ug.edu.pl.

Czy warto badać mądrość współcześnie? Czy można doprecyzować pojęcie mądrości? Czy mądre rozumowanie może stanowić odpowiedź na wyzwania współczesnego świata? Czy z doprecyzowania pojęcia mądrości wynika możliwość stosowania narzędzi psychologicznych do rozwiązywania problemów indywidualnych i społecznych? Jakim ograniczeniom podlegają interwencje psychologiczne bazujące na koncepcji mądrości? Chociaż mądrość wydaje się „trącić myszką", to jednak współczesne badania nad jej komponentami: przyjmowanie perspektywy innej osoby, intelektualna pokora, otwarcie na różne możliwości, koncentracja na rozwiązaniach w sytuacji konfliktów interpersonalnych, dowodzą jej szczególnego znaczenia w dobie dynamicznych zmian cywilizacyjnych i technologicznych (Grossmann i Johnson, 2025). Zatomizowanie społeczeństwa, rozpad więzi społecznych, polaryzacja polityczna, nierówności społeczne, zmiany klimatu, trudności w odróżnieniu faktów od interpretacji w czasach zalewu wiadomości do złudzenia przypominających rzeczywiste zdarzenia, osoby i historie, kluczowe staje się rozwijanie form interwencji psychologicznej, które są zarówno skuteczne, jak i dostosowane do potrzeb i możliwości współczesnych odbiorców.

Glück i Brienza (2025), jedni z czołowych badaczy mądrości, przekonują, że rozwiązywanie społecznych problemów i kryzysów, wymaga rozwijania mądrości zarówno na poziomie jednostek, jak i grup. Nie wystarczy obserwowany rozkwit kompetencji twórczych i intelektualnych. Uzyskane dzięki nim narzędzia muszą być stosowane mądrze, z towarzyszącą temu refleksją nad odległymi skutkami ich wykorzystywania. Niezwykle niepokojące są zdaniem badaczy mądrości wzrastające statystyki doświadczanej depresji, lęku i poczucia utraty sensu życia (Shensa i in., 2018). Odpowiedzią na ten stan jest intensyfikacja badań nad mądrością, która jest w swej istocie koncepcją zorientowaną na rozwiązywanie ważkich problemów życiowych. Można wskazać na publikacje, które w ostatnich latach prezentują wyniki badań ukazujących użyteczność koncepcji mądrości w kontekście praktycznym. Brienza i współautorzy (2021, 2024) dowodzą, że mądrość może sprzyjać łagodzeniu napięć międzygrupowych i dostrzeganiu przez mężczyzn faktu nierówności płac ze względu na płeć. Namvar i współautorzy (2023) proponują, jak mądrze wykorzystywać w organizacji uczenie maszynowe. Natomiast Puryear i Gray, (2024) wspierają wynikami badań twierdzenie, że polityczne dysputy, bazujące na kompetencjach mądrego rozumowania, przebiegają w znacznie bardziej rzeczowy sposób niż pozbawione przewodnictwa mądrości. Psycholodzy przeprowadzający interwencje w różnych kontekstach społecznych mogą więc czerpać zarówno z dynamicznego rozwoju koncepcji mądrości, jak i proponowanych jej zastosowań. Rozważania na temat możliwych interwencji psychologicznych i ich ograniczeń zostaną poprzedzone przedstawieniem Zintegrowanego modelu mądrości, korelatów mądrości oraz narzędzi służących pomiarowi mądrości.

Zintegrowany model mądrości i jego źródła

W klasycznym podejściu do mądrości, wyrażonym między innymi w myśli Arystotelesa, czy buddyjskich i konfucjańskich tekstach, mądrość jest traktowana jako podstawowa umiejętność w radzeniu sobie z trudnymi doświadczeniami,

niepewnością i wyzwaniami towarzyszącymi realizacji celów (Grossmann i Johnson, 2025). Cnota mądrości jest zdaniem Arystotelesa (2007) rozwijana poprzez praktykę i zaangażowanie w życiowe wyzwania, budując zdolność do wyboru najbardziej skutecznej strategii działania w określonych okolicznościach. W tym duchu – w kategoriach wieku – ujmowana jest powszechna wiedza na temat mądrości: mądrzejsi są raczej ludzie starsi niż młodsi, ale także płci – mądrzejsi są raczej mężczyźni niż kobiety (Westrate i in., 2019). Mądrość przychodzi z wiekiem ze względu na doświadczane trudności życiowe i konieczność mierzenia się z nimi. Jednak badania nie potwierdzają tego obrazu mądrości, a nawet wskazują na obniżenie kompetencji metapoznawczych po poważnych kłopotach z własnym zdrowiem (Dorfman i in., 2022). Współczesne badania psychologiczne nad mądrym rozumowaniem zmierzają w kierunku określenia kompetencji poznawczych i związanych z nimi cnót moralnych, w niewielkim tylko stopniu odnosząc się do roli wieku i płci. Należy do nich koncepcja mądrości Pietrasińskiego (2001), utożsamiającego mądrość z kulturą poznawczą, czy koncepcja Sternberga (2001), uznającego ją za formę praktycznej inteligencji, wykorzystywanej w celu znalezienia równowagi między własnymi interesami a dobrem innych ludzi. Zgodnie z inną współczesną propozycją teoretyczną, mądrość to wiedza umożliwiająca formułowanie problemów natury egzystencjalnej i opracowywanie strategii ich rozwiązywania (Baltes i Smith, 2008).

Igor Grossmann (Grossmann i in., 2020) podjął próbę integracji zróżnicowanych podejść do mądrości, inicjując projekt, w którego efekcie powstał Zintegrowany model mądrości (Common Wisdom Model / Integrative Wisdom Model). Model ten wypracowano w drodze tzw. *adversarial collaboration* – współpracy polegającej na konfrontacji konkurencyjnych teorii. Naukowcy tacy jak Nic M. Weststrate, Monika Ardelt, Judith Glück i Valerie Tiberius połączyli siły, by stworzyć spójne ramy pojęciowe (Center for Practical Wisdom, 2020). W modelu Grossmanna i współpracowników mądrość leży na przecięciu dwóch głównych filarów: metapoznania oraz aspiracji moralnych. Model określa mądrość jako: proces mądrego rozumowania (*wise reasoning*), w którym jednostka wykorzystuje zaawansowane umiejętności metapoznawcze, aby zrównoważyć różne interesy i dążyć do dobra wspólnego w sytuacjach niepewności i konfliktu. Takie ujęcie madrości różni się w pewnym stopniu od innych modeli, w których motywacja prospołeczna jest traktowana niezależnie od kompetencji metapoznawczych (np. koncepcja Glück i Weststrate, 2022). Jednak w tradycji myśli filozoficznej (Kotarbiński, 1967) i pedagogicznej (Freire, 2000), a także w tradycji badań nad skutecznym rozwiązywaniem konfliktów (Bazerman i Neal, 1997), kompetencje moralne i metapoznawcze jednostki są uznawane za nierozłączne.

Model bazuje na czterech kompetencjach metapoznawczych:

1. Intelektualna pokora – to zdolność do uznania ograniczeń własnej wiedzy, wynikających między innymi z niepewności, jaka towarzyszy złożonym sytuacjom. Intelektualna pokora chroni przed nadmierną pewnością siebie i warunkuje gotowość do rewizji własnych poglądów na podstawie gromadzonych informacji. Innymi słowy intelektualna pokora to zrozumienie tego, czego się nie wie i uznanie, że można się mylić (Porter i in., 2021). Znamienne jest dla tej składowej mądrości to, że społeczne konteksty, w których podkreśla się znaczenie zdolności intelektualnych dla osiągnięcia sukcesu, zniechęcają do jej ujawniania i praktykowania (Porter i Cimpian, 2023).

2. Rozpoznawanie niepewności i zmian – uznanie, że zdarzenia i punkty widzenia mogą się zmieniać, a przyszłość nie zawsze da się wywieść z przeszłości. Podkreślanie wagi spostrzegania przyszłości jako niepewnej kontrastuje z „esencjalistycznym" poglądem na mądrość jako cechę stałą, a zamiast tego ujmuje ją jako podatny na zmiany, zależny od kontekstu proces (Grossman, 2017).
3. Przyjmowanie odmiennych perspektyw to otwartość umysłu na odmienne punkty widzenia, co toruje drogę bardziej holistycznemu podejściu do problemów, które nie posiadają jednoznacznych rozwiązań.
4. Równoważenie sprzecznych interesów – integrowanie odmiennych celów, zasad i interesów tak, aby możliwe było określenie praktycznych i możliwych do zrealizowania rozwiązań.

Te cztery składowe mądrości mają zdaniem Grossmana i Johnsona (2025) charakter zarówno intuicyjny, jak i racjonalny. Tym samym badacze odrzucają dualny model przetwarzania informacji, a ich sposób myślenia zbliża się do koncepcji automatyzmów Bargha i współ. (2012), zgodnie z którą intuicja i racjonalność opierają się na tych samych regułach, a wybór reguły zależy od ograniczeń poznawczych, motywacyjnych i środowiskowych. Autorzy odrzucają także jednoznaczną linię podziału między afektem i poznaniem, sięgając po argumenty przedstawione wcześniej przez innych badaczy na rzecz informacyjnej roli emocji w procesie podejmowania decyzji (Clore i Huntsinger, 2007; Bechara i Damasio, 2005; Schwarz, 2012). W tym podejściu metapoznanie stanowi kompleksową kompetencję umożliwiającą regulację procesów racjonalnego myślenia oraz regulację emocji.

Poziom mądrości uwarunkowanej kompetencjami metapoznawczymi zmienia się w zależności od treści i specyfiki trudnego doświadczenia (Glück i in., 2015). Jednocześnie wyższe kompetencje wykazywane są raczej wtedy, gdy osoba koncentruje się na problemie przyjaciół niż swoim własnym (Grossman i Kross, 2014). Odnosząc się do tych ustaleń Smith ze współpracownikami (2025) przeprowadzili badanie podłużne, w którym wzięło udział 499 osób. Polegało ono na próbkowaniu sterowanym zdarzeniami, które były źródłem negatywnych doświadczeń. Uczestnicy i uczestniczki badania oceniali stopień, w jakim korzystali z czterech podstawowych metapoznawczych cech mądrości: pokory intelektualnej, rozpoznawania niepewności i zmian, przyjmowania perspektywy oraz poszukiwania kompromisu. Stwierdzono, że składowe mądrości tworzą dynamiczną sieć wzajemnych powiązań, wyraźnie wrażliwą na kontekst doświadczeń i pozostają niezależne w tym sensie, że nie tworzą jednego, nadrzędnego czynnika mądrości. Jednocześnie przyjęcie perspektywy trzeciej osoby, której istotą jest nabranie dystansu do własnych doświadczeń i ujmowanie ich w bardziej obiektywny sposób, skutkowało ujawnieniem większej skłonności do wykazywania intelektualnej pokory i rozpoznania niepewności i zmian w sytuacjach trudnych, mających miejsce w kolejnych zdarzeniach. Autorefleksja warunkuje możliwość rozwijania mądrości na bazie trudnych doświadczeń życiowych, które same w sobie mogą nie wystarczyć dla samorozwoju (Westsrate i in., 2018). Glück i Bluck (2013) podkreślają, że rozwijanie mądrości na podstawie doświadczeń jest możliwe, gdy opiera się na takich cechach osobistych, jak poczucie mistrzostwa, otwartość oraz regulacja emocji.

Korelaty mądrości

Badania, które przyczyniły się do powstania Zintegrowanego modelu mądrości i te które zostały przez niego zainspirowane koncentrują się na: adaptacyjnej regulacji emocji, uważności, zdolności do równoważenia celów kooperatywnych i związanych z ochroną siebie, atrybucjach przyczynowych w sytuacji konfliktu (ja vs. inna osoba), poprawie jakości przywództwa, redukcji nierówności społecznych, promowaniu współpracy w grach dóbr publicznych, czy ograniczeniu polityki bazującej na polaryzacji i wrogości międzygrupowej (Grossman i Brienza, 2018). Stwierdzono, że składowe mądrości współwystępują z silniejszym nastawieniem na samorealizację i życie zgodne z własnymi wartościami i celami (Huynh i in., 2017). W badaniach nad związkiem mądrości z dobrostanem wykazano, że wiąże się ona z większą satysfakcją z życia, słabszym ruminowaniem, rzadziej doświadczanym afektem negatywnym, lepszymi relacjami społecznymi i skłonnością do częstszego używania słów pozytywnych niż negatywnych (Grossman i in., 2013). Co więcej, związek między mądrym rozumowaniem a dobrostanem utrzymywał się nawet po uwzględnieniu czynników społeczno-ekonomicznych, zdolności werbalnych i wybranych cech osobowości. W tych samych badaniach potwierdzono wcześniejsze wyniki wskazujące na brak związku między inteligencją a dobrostanem.

Szczególnie interesujące z punktu widzenia potencjalnych interwencji psychologicznych są badania nad związkiem mądrości z przetwarzaniem informacji. Nastawienie skoncentrowane na mądrości, czyli orientacja poznawcza i emocjonalna charakteryzująca się otwartością umysłu, przyjmowaniem perspektywy innych osób, intelektualną pokorą, współczuciem, tolerancją niepewności oraz umiejętnością refleksji nad złożonością sytuacji, poprawia przetwarzanie zarówno konkretnych, jak i abstrakcyjnych informacji poprzez ich adaptacyjne integrowanie (Brienza i in., 2018). Przetwarzanie konkretnych informacji pomaga jednostkom pozostać w kontakcie z rzeczywistością, podczas gdy przetwarzanie informacji abstrakcyjnych pozwala im zrozumieć złożoność, niepewność i długoterminowe skutki podejmowanych decyzji (Trope i Liberman, 2012). Zrównoważenie abstrakcyjnego i konkretnego sposobu przetwarzania informacji w sposób, który jest wrażliwy na kontekst doświadczanych zdarzeń, wspiera mądre rozumowanie szczególnie w sytuacjach trudnych społecznie, dylematach moralnych i w konfrontacji z życiowymi wyzwaniami. Jednym z powodów tego efektu jest związek między poziomem przetwarzania informacji a czterema rodzajami dystansu: czasowym, przestrzennym, społecznym i hipotetycznym (myślenie kontrfaktyczne, rzeczywiste vs. wyobrażone; możliwe vs. niemożliwe, oczekiwane vs. nieoczekiwane) (Trope i Liberman, 2010).

Zaproponowana przez Perry'ego i współautorów (2002) *Skala mądrości nastolatków* (the *Adolescent Wisdom Scale*) okazała się narzędziem skutecznym w przewidywaniu skłonności do nadużywania alkoholu i palenia papierosów, w przewidywaniu zachowań agresywnych, podatności na wpływy rówieśnicze, poczucia własnej skuteczności i wyników w skalach MMPI-A. Badania wykazały ponadto, że wyniki w zakresie mądrości u kobiet były powiązane z rzadszym sięganiem po marihuanę. Autorzy wysunęli na podstawie uzyskanych wyników

wniosek, że deklarowana przez osoby nastoletnie mądrość ma funkcję ochronną w zakresie używania substancji psychoaktywnych i zachowań problematycznych. To kolejny przykład badań, które wykazują związki mądrości z pożądanymi właściwościami osoby i jej zachowaniami, jednak siła tych związków może być ograniczona ze względu na przynależność do klasy społecznej. Badania wykazały, że mądre rozumowanie jest negatywnie związane z przynależnością do klasy społecznej, w przeciwieństwie do ustalonej przewagi klasy w zakresie abstrakcyjnego poznania (Brienza i Grossmann, 2017). Można to wytłumaczyć tym, że – jak wskazują badania – osoby o wysokim statusie bardziej niż osoby o niskim statusie koncentrują się na swoich emocjach i motywacjach (Conway i Vartanian, 2000; Krauss i in., 2012; Piff i Moskowitz, 2018; Stephens i in., 2007, 2014) i są mniej prospołeczne niż ich odpowiedniki z niższych klas społecznych (Piff i in., 2010). Mają również tendencję do priorytetowego traktowania bogactwa materialnego (Piff i in., 2012).

Narzędzia do pomiaru mądrości

Glück i Brienza (2025) w swoim artykule postulującym rozwój teorii mądrości informują o istnieniu darmowej bazy najpopularniejszych narzędzi do jej pomiaru (https://osf.io/jk5xe/). Większość narzędzi bazuje na konkretnych modelach i definicjach mądrości. Podział narzędzi, jaki proponują autorzy dotyczy 1. treści, która może odnosić się między innymi do poznawczych aspektów mądrości (np. Baltes i Staudinger, 2000), 2. osobowości (np. Ardelt, 2003) oraz 3. rozwoju osoby (np. Webster, 2007). Badacze wprowadzają także podział na narzędzia mierzące mądrość jako cechę oraz jako stan powiązany z konkretnymi problemami życiowymi. Wiele miar cech skupia się na niepoznawczych składnikach osobowości związanych z mądrością, takich jak otwartość lub samotranscendencja (Webster, 2019). Przykładem pomiaru mądrości jako stanu jest *Skala umiejscowionego mądrego rozumowania* (SWIS – *Situated Wise Reasoning Scale*) autorstwa Brienzy i współautorów (2018), w której uczestnicy proszeni są o opisanie, w jaki sposób rozumowali w konkretnej sytuacji. Wykorzystywana jest do oceny zarówno mądrego rozumowania w rzeczywistych sytuacjach, jak i w sytuacjach hipotetycznych i jest odpowiednia między innymi do oceny skutków interwencji związanych z mądrością.

Trzeci sposób podziału narzędzi służących pomiarowi mądrości, zaproponowany przez Glück i Brienzę (2025) odnosi się do sposobu oceny i rozróżnia: skale samooceny, pytania otwarte w formie wywiadu oraz pytania otwarte z odpowiedziami pisemnymi. Otwarte pytania dotyczące mądrości życiowej (Glück i in., 2019) wymagają zebrania pisemnych lub ustnych odpowiedzi na problemy oraz zdefiniowania kryteriów oceny odpowiedzi. Oferują bogate w treści odpowiedzi, ale są czasochłonne, w przeciwieństwie do miar mądrości opartych na samoocenie, które są oszczędne i zapewniają szybsze badania i łatwość w ich powtarzaniu. Są one jednak podatne na zniekształcenia, w dużej mierze wynikające z ograniczonej zdolności ludzi do dokładnej oceny własnych kompetencji poznawczych (np. w samoocenie intelektualnej pokory), wynikającej na przykład z chęci zaprezentowania

siebie w lepszym świetle. W *Skali umiejscowionego mądrego rozumowania* (SWIS – *Situated Wise Reasoning Scale*) podejmuje się próbę rozwiązania tego problemu poprzez włączenie do pomiarów procesu rekonstrukcji wydarzeń, skupiając się na zachowaniach, a nie na cechach ogólnych. Analiza nie wykazała wpływu zmiennej aprobaty społecznej na uzyskane wyniki (Brienza i in., 2018).

Zastosowania w interwencjach psychologicznych

Obszar, w którym oczekuje się skutecznych interwencji psychologicznych to relacje międzygrupowe, redukcja uprzedzeń i osłabianie zachowań dyskryminujących. Według Yang i współautorów (2024) przeciwdziałanie wrogości i poprawa relacji międzygrupowych są kluczowe dla spójności społecznej. Odpowiedzią na tę potrzebę stają się coraz liczniejsze badania nad mądrością, które oferują narzędzia przydatne w rozwiązywaniu konfliktów. Należą do nich badania Brienzy i współ. (2021), w których postawiono hipotezę o związku między mądrym rozumowaniem a przezwyciężaniem uprzedzeń międzygrupowych i polaryzacji postaw w konfliktach społecznych. Do każdego badania (łącznie 7) zrekrutowano osoby, które same zidentyfikowały się jako członkowie i członkinie grupy zaangażowanej w trwający konflikt międzygrupowy. Zaobserwowano istotny związek mądrego rozumowania z redukcją polaryzacji postaw oraz wzrostem akceptacji wobec członków grupy obcej. Tego rodzaju badania dostarczają praktycznych zaleceń, które wykazują potencjał kształtowania bardziej pozytywnych postaw i interakcji w trakcie trwania konfliktów międzygrupowych. Już prosta refleksja, wskazująca jak mądrzej rozumować o konfliktach międzygrupowych, koncentrując się między innymi na integracji perspektyw różnych grup i poszukiwaniu rozwiązania, które by było na niej oparte, może wywołać bardziej zrównoważone myśli i zachowania, prowadzące do natychmiastowych pozytywnych wyników (Brienza i in., 2021; Puryear i Gray, 2024). Pragmatyczna postawa względem konfliktu sprzyja większej przychylności we wzajemnym spostrzeganiu.

Wsparciem dla tego procesu, a zarazem skutecznym sposobem na radzenie sobie z trudami życia, jest rozwijanie zdolności do wywołania dystansu do siebie i ograniczenia tym samym nadmiernego skupiania się sobie. Zdolność tę można wzmacniać poprzez używanie w refleksji nad własnymi doświadczeniami języka w trzeciej osobie (np. on/ona) zamiast języka w pierwszej osobie (np. ja/mnie). Badania potwierdzają efekt tego rodzaju językowego zabiegu w postaci większej skłonności do mądrego rozumowania w odniesieniu do konfliktów osobistych (Grossmann i in., 2021; Grossmann i Kross, 2014). Innym zabiegiem sprzyjającym rozwiązywaniu konfliktów w relacjach interpersonalnych jest skupienie się na przyszłości, równoważąc tym samym nadmierną koncentrację na teraźniejszości i promując rozważanie wielu perspektyw (Huynh i in., 2016). Innym rodzajem interwencji, który może minimalizować koncentrację na sobie i przez to sprzyjać radzeniu sobie z trudnymi sytuacjami w relacjach z innymi ludźmi poprzez odwoływanie się do mądrego rozumowania, jest wzmacnianie motywów eudajmonistycznych, skupionych na dążeniu do realizacji osobistych ideałów i pozytywnym uczestnictwie w życiu innych ludzi (Huynh i in., 2017).

System edukacyjny wydaje się być doskonałym środowiskiem do projektowania interwencji, które mogłyby wspierać mądrość zarówno osób uczących się, jak i osób nauczycielskich. Ci pierwsi mogliby skorzystać z przygotowanych dla nich materiałów zawierających przykłady i historie przekazujące lekcje mądrości oraz ćwiczenia koncentrujące się na tym, jak rozpoznawać i wykorzystywać sytuacje, które wzmacniają zdolność do mądrego rozumowania (Huynh i Grossmann, 2020). Jednocześnie osoby przekazujące te materiały i instrukcje mogłyby również potencjalnie rozwijać mądrość poprzez podejmowane działania. Jak wykazały badania, przyjmowanie roli doradczej zwiększa dystans psychologiczny (Trope i Liberman, 2010), co buduje kanał dostępu do mądrości. Kluczowe w rozwoju mądrości w szkole jest uczenie *jak*, a nie *co* myśleć (Grossman, 2017), uwzględniając dynamiczne aspekt doświadczeń i wagę sytuacji, więc zamiast zadawać pytania o cechy mądrej osoby można dociekać, jak sytuacja wspierała, bądź ograniczała zdolność osoby do mądrego działania. Programy nauczania mogą zawierać bezpośrednie odniesienia do technik metapoznania, jak na przykład wyżej wspomniana refleksja z pozycji osoby trzeciej (Grossman i Jones, 2025).

W koncepcjach pedagogiki demokratycznej elementy mądrości uznaje się za fundamentalne. Zakładają one bowiem, że edukacja nie powinna ograniczać się do transmisji wiedzy, lecz musi kształtować postawy sprzyjające dojrzałym decyzjom, przynoszącym korzyści zarówno jednostce, jak i społeczeństwu (Sternberg i in., 2007). Nastolatki znajdują się w przełomowej fazie rozwoju, w której szybko ewoluuje kształtowanie tożsamości, rozumowanie moralne i myślenie abstrakcyjne (Moshman, 2011). Wspieranie młodych ludzi w rozumieniu mądrości i kontrolowaniu procesów myślowych w celu podejmowania lepszych decyzji znacząco sprzyja budowaniu ich odporności emocjonalnej, dojrzałości etycznej oraz odpowiedzialności (Jeste i Lee, 2019).

Ograniczenia skuteczności interwencji psychologicznych

Stephen Hawking, fizyk, stwierdził, że największym wrogiem wiedzy nie jest ignorancja, ale iluzja wiedzy, a Joseph LeDoux, neuronaukowiec, argumentuje, że natrafiliśmy na epistemologiczny mur – że idee takie jak „Ja" stanowią coraz większą przeszkodę w odkrywaniu i zrozumieniu jednostek i ich związków z innymi ludźmi. Poważne traktowanie tego rodzaju stwierdzeń narzuca konieczność krytycznego podejścia do wiedzy w ogóle, a wiedzy psychologicznej w szczególności, ze względu na rosnącą społeczną rolę psychologii i podejmowanych w jej imieniu interwencji, mających na celu wsparcie procesów rozwiązywania problemów jednostek i grup społecznych. Badania nad mądrym rozumowaniem dają podstawy do projektowania interwencji i jednocześnie wskazują na ich możliwe ograniczenia. Można wymienić przynajmniej trzy rodzaje takich ograniczeń:

1. Postawy czy zachowania mające podlegać zmianie są ściśle uzależnione od otoczenia, na które psycholog może nie mieć wpływu;
2. Założenia teoretyczne, na których oparta jest interwencja są nieaktualne (koncepcja struktury Ja, normatywny model racjonalności jako podstawa analizy procesów poznania społecznego), a przenoszenie wprost koncepcji

teoretycznych wspieranych wynikami badań może nie uwzględniać faktu, że ludzie w swoich decyzjach nie operują na średnich, ale na wartościach (Cowles i Knobe, 2023);
3. Interpretacje wyników badań mogą być tendencyjne ze względu na dominującą w literaturze przedmiotu wizję człowieka, na przykład „skąpca poznawczego", który jest podatny na manipulacje (Kruger i Funder, 2001).

Przykładem zmieniających się sposobów kształtowania uniwersalnego obrazu człowieka jest psychologia poznania społecznego, w rozwoju której można odnotować przynajmniej cztery fazy: koncentracja na ograniczeniach poznawczych, na motywowanym działaniu, na emocjach pośredniczących między poznaniem a działaniem i wreszcie na nierównościach społecznych (Fiske i Taylor, 2020). Zatem opieranie projektu interwencji na wiedzy, co jest warunkiem jej skuteczności, wymaga śledzenia jej rozwoju.

Interwencje psychologiczne mogą być kierowane do jednostek lub grup. Współczesna wiedza psychologiczna przekonuje, że często ta druga forma może być bardziej skuteczna niż pierwsza. Przykładem mogą być interwencje nakierowane na redukcję uprzedzeń badanych testem utajonych przekonań. Utajone przekonania interpretowane jako przejaw nieświadomych postaw były inspiracją dla podejmowanych wobec jednostek różnorodnych interwencji. Okazywały się one jednak mało skuteczne. Zmiana kierunku interpretowania zjawiska postaw utajonych na takie, które są niezamierzone, ale nie nieświadome, przesunęła uwagę badaczy na poziom grupowy związku między postawami utajonymi a jawnymi. Związek ten okazał się silny i przeciwny do tego, który uzyskiwano na poziomie indywidualnym, a który stanowił asumpt do założenia o nieświadomości postaw, wskazując kierunek działań (Gawronski, 2026). Lekcja płynąca z tego przykładu może zostać przeniesiona na projektowanie interwencji mających na celu aktywizowanie mądrego rozumowania tak, aby odnosiły się do szerszej grupy i podzielanych przez jej członków i członkinie przekonań dotyczących tego, jak warto się zachowywać w konkretnych sytuacjach społecznych.

Podsumowanie

W ocenie Zintegrowanego modelu mądrości istotne jest podkreślenie charakteru mądrości: to stan, który jest zmienny sytuacyjnie. Ta sama osoba może wykazywać się mądrością w obliczu kryzysu zawodowego, lecz nie w sferze relacji osobistych. Wiąże się to z ograniczeniami w obiektywnej ocenie własnej mądrości, tym samym stosowanie modelu jest równoznaczne z osłabieniem tendencji do stosowania tradycyjnych kwestionariuszy. Zaproponowana przez Brienzę i współ. (2018) miara mądrości poprzez analizę konkretnych reakcji na zdarzenia jest próbą obiektywizacji oceny zjawiska. Na uwagę zasługuje także sposób, w jaki w modelu zostały ujęte emocje. Komponentem mądrości jest zdolność do regulacji i wyciszenia emocji (zdystansowanie się), a nie samo przeżywanie głębokiego współczucia. Zintegrowany model mądrości należy rozumieć w kategoriach realizacji myśli wyrażonej przez Wiliama Jamesa (2012): myślenie służy działaniu.

Mądrość jest zatem narzędziem służącym do nawigowania po skomplikowanych problemach relacyjnych i interpersonalnych, narzędziem do podejmowania decyzji w świecie pełnym polaryzacji.

Mimo że model z powodzeniem połączył mądrość jako cechę moralną z metapoznaniem (pokorą intelektualną, dystansem, szukaniem kompromisu), posiada on kilka istotnych ograniczeń metodologicznych i teoretycznych. Mądrość jest ujmowana przez pryzmat jej wrażliwości na kontekst, co dla psychologów poszukujących odpowiedzi na pytanie „kto jest mądry" stanowi istotne ograniczenie modelu. Ponadto badanie mądrości według tego modelu wymaga skomplikowanych i kosztownych metod, takich jak analiza dzienniczków codziennych oraz kodowanie narracji przez niezależnych sędziów. Do innych ograniczeń modelu należy to, że nie jest on wolny od wpływów kultury. Większość badań zostało przeprowadzonych w krajach o kulturze indywidualistycznej i może słabiej oddawać specyfikę mądrości w kulturach Wschodu lub kulturach rdzennych, gdzie mądrość wiąże się silniej z intuicją, tradycją, duchowością czy harmonią ze społecznością.

Zaprezentowany tu Zintegrowany model mądrości stanowi odpowiedź na potrzebę zrozumienia co powoduje, że można lepiej radzić sobie z trudnościami życiowymi, wyznaczać ścieżki działania, które prowadzą do zamierzonych celów i wykorzystywać dostępne w otoczeniu możliwości do rozwiązywania życiowych problemów. Jak pokazują badania nad mądrością, kreatywność i twórczość nie wyjaśniają tego zjawiska. Potrzebne są kompetencje metapoznawcze, które stanowią osiągnięcie ewolucji kulturowej (Henrich, 2016). Zakorzeniona w mentalizacji zdolność do myślenia hipotetycznego i przyjmowania różnych perspektyw wraz z przekonaniem, że własna wiedza jest ograniczona, a przyszłość niepewna tworzą sieć łączącą poznanie z moralnością. Sieć ta jest wrażliwa na zmiany sytuacji i jej aktywność można wzmacniać na poziomie indywidualnym i grupowym. Współczesne badania nad mądrością ukierunkowują uwagę badaczy na związki między dostępnością tej dynamicznej sieci a charakterystykami otoczenia i pierwotne pytanie o różnice między osobami w przejawianiu mądrości zmienia się w pytanie o to, jakie czynniki sprzyjają jej aktywizacji. Interwencje psychologiczne bazujące na tym podejściu wymagają rozpoznania ich ograniczeń, a ich podejmowanie ma potencjał dla rozwoju osób, które w ten proces są zaangażowane.

Oświadczenia

Oświadczenie o konflikcie interesów
Autorka oświadcza, że nie występuje potencjalny konflikt interesów w odniesieniu do badań, autorstwa ani publikacji niniejszego artykułu. Autorka nie posiadają istotnych interesów finansowych ani niefinansowych, które wymagałyby ujawnienia, ani żadnych konkurencyjnych interesów związanych z treścią artykułu. Autorka potwierdza również, że nie jest powiązana ani zaangażowana w działalność żadnej organizacji lub podmiotu, który mógłby mieć interes finansowy lub niefinansowy w tematyce lub materiałach omówionych w niniejszym manuskrypcie.

Podmioty, które wniosły wkład w powstanie publikacji oraz ich udział
Nie dotyczy

Zgody etyczne
Badanie nie posiada zgody Komisji Etycznej: artykuł ma charakter teoretyczny.

Oświadczenie o dostępności danych
Nie gromadzono danych ze względu na teoretyczny charakter artykułu.

Oświadczenie o finansowaniu
Nie dotyczy

Oświadczenia i deklaracje dotyczące wykorzystania AI
W procesie przygotowania artykułu autorka korzystała z narzędzi opartych na sztucznej inteligencji w celu tłumaczenia tekstu na język angielski (ChatGPT). Autorka ponosi pełną odpowiedzialność za ostateczną treść manuskryptu.

Deklaracja wkładu autorów w powstanie manuskryptu
Krystyna Adamska: Konceptualizacja, Pisanie – wersja pierwotna, Pisanie – przegląd i redakcja

Bibliografia

Ardelt, M. (2003). Empirical assessment of a Three-Dimensional Wisdom Scale. *Research on Aging*, *25*(3), 275–324. https://doi.org/10.1177/0164027503025003004

Arystoteles. (2007). *Etyka nikomachejska*. PWN.

Baltes, P. B., Staudinger, U. M. (2000). Wisdom: A metaheuristic (pragmatic) to orchestrate mind and virtue toward excellence. *American Psychologist*, *55*(1), 122–136. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.122

Baltes, P. B., Smith, J. (2008). The fascination of wisdom: Its nature, ontogeny, and function. *Perspectives on Psychological Science*, *3*(1), 56–64. https://doi.org/10.1111/j.1745-6916.2008.00062.x

Bargh, J. A., Schwader, K. L., Hailey, S. E., Dyer, R. L., Boothby, E. J. (2012). Automaticity in social-cognitive processes. *Trends in Cognitive Sciences*, *16*(12), 593–605. https://doi.org/10.1016/j.tics.2012.10.002

Bazerman, M. H., Neal, M. A. (1997). *Negocjując racjonalnie*. Polskie Towarzystwo Psychologiczne.

Bechara, A., Damasio, A. R. (2005). The somatic marker hypothesis: A neural theory of economic decision. *Games and Economic Behavior*, *52*(2), 336–372. https://doi.org/10.1016/j.geb.2004.06.010

Bluck, S., Glück, J. (2005). From the inside out: People's implicit theories of wisdom. W: R. J. Sternberg, J. Jordan (red.), *A Handbook of Wisdom: Psychological perspectives* (s. 84–109). Cambridge University Press.

Brienza, J. P., Dorfman, A., Bobocel, D. R. (2024). Mind the gap: Wise reasoning attenuates gender pay gap scepticism in men. *European Journal of Social Psychology*, *54*(1), 237–250. https://doi.org/10.1002/ejsp.3009

Brienza, J. P., Grossmann, I. (2017). Social class and wise reasoning about interpersonal conflicts across regions, persons and situations. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, *284*(1869), artykuł 20171870. https://doi.org/10.1098/rspb.2017.1870

Brienza, J. P., Kung, F. Y. H., Chao, M. M. (2021). Wise reasoning, intergroup positivity, and attitude polarization across contexts. *Nature Communication*, *12*(1), artykuł 3313. https://doi.org/10.1038/s41467-021-23432-1

Brienza, J. P., Kung, F. Y. H., Santos, H. C., Bobocel, D. R., Grossmann, I. (2018). Wisdom, bias, and balance: Toward a process-sensitive measurement of wisdom-related cognition. *Journal of Personality and Social Psychology*, *115*(6), 1093–1126. https://doi.org/10.1037/pspp0000171

Center for Practical Wisdom. (2020, 10 sierpnia). Toronto Wisdom Task Force publishes common model of wisdom to guide future research. https://wisdomcenter.uchicago.edu/news/wisdom-news/toronto-wisdom-task-force-publishes-common-model-wisdom-guide-future-research

Clore, G. L., Huntsinger, J. R. (2007). How emotions inform judgment and regulate thought. *Trends in Cognitive Sciences*, *11*(9), 393–399. https://doi.org/10.1016/j.tics.2007.08.005

Conway, M., Vartanian, L. R. (2000). A status account of gender stereotypes: Beyond communality and agency. *Sex Roles*, *43*, 181–199. https://doi.org/10.1023/A:1007076813819

Cowles, H. M., Knobe, J. (2023). The average isn't normal: The history and cognitive science of an everyday scientific practice. W: U. Kriegel (red.), *Oxford Studies in Philosophy of Mind* (wyd. 3, s. 29–56). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/oso/9780198879466.003.0002

Dorfman, A., Moscovitch, D. A., Chopik, W. J., Grossmann, I. (2022). None the wiser: Year-long longitudinal study on effects of adversity on wisdom. *European Journal of Personality*, *36*(4), 559–575. https://doi.org/10.1177/08902070211014057

Fiske, S. T., Taylor, S. E. (2020). Social cognition evolves: Illustrations from our work on intergroup bias and on healthy adaptation. *Psicothema*, *32*(3), 291–297. https://doi.org/10.7334/psicothema2020.197

Freire, P. (2000). *Pedagogy of freedom*. Rowman & Littlefield.

Gawronski, B. (2026). Implicit bias: What is it and how does it matter for diversity, equity, and inclusion?. W: V. Esses, J. Dovidio, J. Jetten, D. Sekaquaptewa, K. West (red.), *The Sage handbook of psychological perspectives on diversity, equity, and inclusion* (s. 50–64). SAGE Publications, Inc. https://doi.org/10.4135/9781036237455.n6

Glück, J., Bluck, S., Weststrate, N. M. (2019). More on the MORE life experience model: What we have learned (so far). *The Journal of Value Inquiry*, *53*(3), 349–370. https://doi.org/10.1007/s10790-018-9661-x

Glück, J., Brienza, J. P. (2025). Wisdom in action: A call to bridge fields in psychology (and beyond) to solve complex world problems. *American Psychologist*. Publikacja online przed drukiem. https://doi.org/10.1037/amp0001593

Glück, J., König, S., Naschenweng, K., Redzanowski, U., Dorner, L., Strasser, I. (2015). State wisdom vs. Trait wisdom: Do situations influence wisdom more than individuals do? *The Gerontologist*, *55* (suplement 2), 592. https://doi.org/10.1093/geront/gnv304.01

Glück, J., Weststrate, N. M. (2022). The wisdom researchers and the elephant: An integrative model of wise behavior. *Personality and Social Psychology Review*, *26*(4), 342–374. https://doi.org/10.1177/10888683221094650

Grossmann, I. (2017). Wisdom and how to cultivate it. *European Psychologist*, *22*(4), 233–246. https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000302

Grossmann, I., Brienza J. (2018). The strengths of wisdom provide unique contributions to improved leadership, sustainability, inequality, gross national happiness, and civic discourse in the face of contemporary world problems. *Journal of Intelligence*, *6*(2), artykuł 22. https://doi.org/10.3390/jintelligence6020022

Grossmann, I., Dorfman, A., Oakes, H., Santos, H. C., Vohs, K. D., Scholer, A. A. (2021). Training for wisdom: The distanced-self-reflection diary method. *Psychological Science*, *32*(3), 381–394. https://doi.org/10.1177/0956797620969170

Grossmann, I., Johnson, S. G. B. (2025). Cultivating wisdom through metacognition: A new frontier in decision-making under radical uncertainty. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, *14*(3), 301–318. https://doi.org/10.1037/mac0000235

Grossmann, I., Kross, E. (2014). Exploring "Solomon's paradox": Self-distancing eliminates the self-other asymmetry in wise reasoning about close relations in younger and older adults. *Psychological Science*, *25*(8), 1571–1580. https://doi.org/10.1177/0956797614535400

Grossmann, I., Na, J., Varnum, M. E. W., Kitayama, S., Nisbett, R. E. (2013). A route to well-being: Intelligence versus wise reasoning. *Journal of Experimental Psychology: General*, *142*(3), 944–953. https://doi.org/10.1037/a0029560

Grossmann, I., Smith, J. A., Wegenschimmel, N., Diepa, P., Dorfman, A. (2025). Wisdom in time: Advancing dynamic models of wisdom, intellectual humility, open-mindedness, and perspective-taking. *European Review of Social Psychology*, 1–26. https://doi.org/10.1080/10463283.2025.2500897

Grossmann, I., Weststrate, N. M., Ardelt, M., Brienza, J. P., Dong, M., Ferrari, M., Fournier, M. A., Hu, C. S., Nusbaum, H. C., Vervaeke, J. (2020). The science of wisdom in a polarized world: Knowns and unknowns. *Psychological Inquiry*, *31*(2), 103–133. https://doi.org/10.1080/1047840X.2020.1750917

Henrich, J. (2016). *The secret of our success*. Princeton University Press.

Huynh, A. C., Grossmann, I. (2020). A pathway for wisdom-focused education. *Journal of Moral Education*, *49*(1), 9–29. https://doi.org/10.1080/03057240.2018.1496903

Huynh, A. C., Oakes, H., Shay, G. R., McGregor, I. (2017). The wisdom in virtue: Pursuit of virtue predicts wise reasoning about personal conflicts. *Psychological Science*, *28*(12), 1848–1856. https://doi.org/10.1177/0956797617722621

Huynh, A. C., Yang, D. Y.-J. Grossmann, I. (2016). The value of prospective reasoning for close relationships. *Social Psychological and Personality Science*, *7*(8), 893–902. https://doi.org/10.1177/1948550616660591

James, W. (2012). *The principles of psychology*. Dover Publications. (Oryginał opublikowano 1890).

Jeste, D. V., Lee, E. E. (2019). The emerging empirical science of wisdom: Definition, measurement, neurobiology, longevity, and interventions. *Harvard Review of Psychiatry*, *27*(3), 127–140. https://doi.org/10.1097/hrp.0000000000000205

Kotarbiński, T. (1967). *Medytacje o życiu godziwym*. Wydawnictwo Wiedza Powszechna.

Kraus, M. W., Piff, P. K., Mendoza-Denton, R., Rheinschmidt, M. L., Keltner, D. (2012). Social class, solipsism, and contextualism: How the rich are different from the poor. *Psychological Review*, *119*(3), 546–572. http://dx.doi.org/10.1037/a0028756

Moshman, D. (2011). *Adolescent rationality and development: Cognition, morality, and identity* (wyd. 3). Psychology Press.

Namvar, M., Intezari, A., Akhlaghpour, S., Brienza, J. P. (2023). Beyond effective use: Integrating wise reasoning in machine learning development. *International Journal of Information Management*, *69*, artykuł 102566. https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2022.102566

Perry, C. L., Komro, K. A., Jones, R. M., Munson, K., Williams, C. L., Jason, L. (2002). The measurement of wisdom and its relationship to adolescent substance use and problem behaviors. *Journal of Child & Adolescent Substance Abuse*, *12*(1), 45–63. https://doi.org/10.1300/J029v12n01_03

Pietrasiński, Z. (2001). *Mądrość, czyli świetne wyposażenie umysłu*. Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Piff, P. K., Kraus, M. W., Côté, S., Cheng, B. H., Keltner, D. (2010). Having less, giving more: The influence of social class on prosocial behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, *99*(5), 771–784. http://dx.doi.org/10.1037/a0020092

Piff, P. K., Moskowitz, J. P. (2018). Wealth, poverty, and happiness: Social class is differentially associated with positive emotions. *Emotion*, *18*(6), 902–905. http://dx.doi.org/10.1037/emo0000387

Piff, P. K., Stancato, D. M., Martinez, A. G., Kraus, M. W., Keltner, D. (2012). Class, chaos, and the construction of community. *Journal of Personality and Social Psychology*, *103*(6), 949–962. http://dx.doi.org/10.1037/a0029673

Porter, T., Baldwin, C. R., Warren, M. T., Murray, E. D., Cotton Bronk, K., Forgeard, M. J. C., Snow, N. E., Jayawickreme, E. (2021). Clarifying the content of intellectual humility: A systematic review and integrative framework. *Journal of Personality Assessment*, *104*(5), 573–585. https://doi.org/10.1080/00223891.2021.1975725

Porter, T., Cimpian, A. (2023). A context's emphasis on intellectual ability discourages the expression of intellectual humility. *Motivation Science*, *9*(2), 120–130. https://doi.org/10.1037/mot0000289

Puryear, C., Gray, K. (2024). Using "Balanced Pragmatism" in political discussions increases cross-partisan respect. *Journal of Experimental Psychology: General*, *153*(5), 1189–1212. https://doi.org/10.1037/xge0001554

Schwarz, N. (2012). Feelings-as-Information Theory. W: P. A. M. Van Lange, A. W. Kruglanski, E. T. Higgins (red.), *Handbook of theories of social psychology* (tom 1, s. 289–308). SAGE. https://doi.org/10.4135/9781446249215.n15

Shensa, A., Sidani, J. E., Dew, M. A., Escobar-Viera, C. G., Primack, B. A. (2018). Social media use and depression and anxiety symptoms: A cluster analysis. *American Journal of Health Behavior*, *42*(2), 116–128. https://doi.org/10.5993/AJHB.42.2.11

Smith, J. A., Dorfman, A., Wegenschimmel, N., Grossmann, I. (2025). Wisdom reconsidered: A dynamic network account of metacognition and complex thought. *Journal of Experimental Psychology: General*, *154*(11), 3114–3128. https://doi.org/10.1037/xge0001821

Stephens, N. M., Markus, H. R., Phillips, L. T. (2014). Social class culture cycles: how three gateway contexts shape selves and fuel inequality. *Annual Review of Psychology*, *65*, 611–634. https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010213-115143

Stephens, N. M., Markus, H. R., Townsend, S. S. M. (2007). Choice as an act of meaning: The case of social class. *Journal of Personality and Social Psychology*, *93*(5), 814–830. https://doi.org/10.1037/0022-3514.93.5.814

Sternberg, R. J. (2001). Why school should teach for wisdom: The balance theory of wisdom in educational settings. *Educational Psychologist*, *36*(4), 227–245. https://doi.org/10.1207/S15326985EP3604_2

Sternberg, R. J., Reznitskaya, A., Jarvin, L. (2007). "Teaching for wisdom: What matters is not just what students know, but how they use it". *London Review of Education*, *5*(2), 143–158.

Trope, Y., Liberman, N. (2010). Construal-Level Theory of Psychological Distance. *Psychological Review*, *117*(2), 440–463. https://doi.org/10.1037/a0018963

Trope, Y., Liberman, N. (2012). Construal level theory. W:P. A. M. Van Lange, A.W. Kruglanski, E. T. Higgins (red.), *Handbook of theories of social psychology* (tom 1, s. 118–134). SAGE Publications Inc. https://doi.org/10.4135/9781446249215.n7

Webster, J. D. (2007). Measuring the character strength of wisdom. *The International Journal of Aging and Human Development*, *65*(2), 163–183. https://doi.org/10.2190/AG.65.2.d

Webster, J. D. (2019). Self-report wisdom measures: Strengths, limitations, and future directions. W: R. J. Sternberg, J. Glück (red.), *The Cambridge handbook of wisdom* (s. 297–320). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/9781108568272.015

Weststrate, N. M., Bluck, S., Glück, J. (2019). Wisdom of the crowd: Exploring people's conceptions of wisdom. W: R. J. Sternberg, J. Glück (red.), *The Cambridge handbook of wisdom* (s. 97–121). Cambridge University Press.

Weststrate, N. M., Ferrari, M., Fournier, M. A., McLean, K. C. (2018). "It was the best worst day of my life": Narrative content, structure, and process in wisdom-fostering life event memories. *The Journals of Gerontology*: *Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, *73*(8), 1359–1373. https://doi.org/10.1093/geronb/gby005

Yang, Z. (R.), Kung, F. Y. H., Brienza, J. P., Chao, M. M. (2024). Bridging social divides: The role of wise reasoning in improving intergroup relations. *Translational Issues in Psychological Science*, *10*(1), 69–81. https://doi.org/10.1037/tps0000389